

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 9 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2024:

Manevi Bakım ve Danışmanlığın Teolojik Temeli Olarak Çoban Metaforu Üzerine Dinler Arası Karşılaştırmalı Bir İnceleme

*An Interreligious Comparative Study on The Pastor Metaphor as The Theological Basis of
Spiritual Care and Counseling*

Latife ÇATMA

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, PhD Candidate, Bursa Uludağ University, Faculty of
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Theology, Philosophy and Religious Studies,
Din Psikolojisi Anabilim Dalı. Department of Psychology of Religion

catmalatife@gmail.com Orcid: 0000-0002-6664-8331

Ömer Faruk SÖYLEV

Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami Assoc. Prof. Kütahya Dumlupınar University, Faculty
İlimler Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı. of Theology, Department of Psychology of Religion

ofsoylev@hotmail.com Orcid: 0000-0002-1935-1957

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

30.03.2024

Kabul Tarihi / Accepted

28.10.2024

Atıf/Cite: Çatma, Latife - Söylev, Ömer Faruk. “Manevi Bakım ve Danışmanlığın Teolojik Temeli Olarak Çoban Metaforu Üzerine Dinler Arası Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2024), 408-432.
<https://doi.org/10.20486/imad.1461814>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Manevi bakım ve danışmanlık alanında giderek artan öneme sahip olan 'çobanlık' kavramı, Batı'da manevi danışmanlığın temelini oluşturmaktadır. Bu kavramın, etimolojiden teolojiye kadar dinler arası bir perspektifle incelenmesi, manevi bakım ve rehberlik pratiklerinin derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada, Hristiyanlıkta ve İslam'da çobanlık metaforunun manevi danışmanlık bağlamındaki işlevi ve önemi ele alınmıştır. Doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilen araştırma, manevi danışmanlık pratiğinin temel unsurlarını belirlemektedir. Bu makale, mevcut literatürdeki bilgilerin yanı sıra, bazen manevi danışmanlık ve rehberlik olarak adlandırılan alanın teolojik ve kültürel bağlamdaki gelişimine yeni bir bakış açısı getirmektedir. Çünkü çobanlık kavramının, manevi bakım ve danışmanlığın temel prensipleriyle olan ilişkisi, günümüz toplumsal ve kültürel değişimlerin ışığında incelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu makale, akademik literatüre çobanlık kavramının manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki rolünü derinlemesine inceleyerek kavramın Hristiyanlıkta ve İslam'daki benzerlik ve farklılıklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki araştırmalara katkı sağlayacak bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, İslam, Hristiyanlık, Manevi Bakım, Çobanlık Metaforu.

Abstract

The concept of 'shepherding,' which holds increasing significance in the field of pastoral care and counseling, constitutes the foundation of spiritual counseling in the West. Examining this concept from an interreligious perspective, ranging from etymology to theology, contributes to a deeper understanding of spiritual care and guidance practices. This study addresses the function and importance of the shepherd metaphor in the context of spiritual counseling in both Christianity and Islam. The research, conducted through document analysis, identifies the fundamental elements of spiritual counseling practice. This article not only adds to the existing literature but also provides a new perspective on the theological and cultural development of the field often referred to as spiritual counseling and guidance. The relationship between the concept of shepherding and the fundamental principles of spiritual care and counseling is an important topic that needs to be examined in light of contemporary social and cultural changes. By deeply analyzing the role of the shepherding concept in the field of spiritual counseling and guidance, this article points out the similarities and differences of the concept in Christianity and Islam. Therefore, this study serves as a valuable resource for future research in the field of spiritual counseling and guidance.

Keywords: Pastoral Care and Counseling, Islam, Christianity, Spiritual Care, Shepherding Metaphor.

Giriş

Dinlerde manevi bakım ve danışmanlığın teolojik temeli olarak çobanlık metaforunun kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Günümüzde modern ve seküler toplumlarda maneviyat odaklı uygulamalara ve yaklaşımlara giderek artan bir ilgi bulunduğu için çobanlık kavramının teolojik olarak maneviyat ve manevi rehberlik ile ilişkisi özellikle anlaşılmasında fayda olan bir konu olarak görülmektedir. Maneviyata artan ilgi kültür, din ve toplumda yaşanan değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu değişim, özellikle Batı toplumunda, geleneksel dini kurumlardan uzaklaşma eğilimi ve daha kişiselleştirilmiş dini anlayışların yükselişi olarak kendini göstermektedir. . Örneğin anlam arayışı; benlik algısı ve diğerleriyle daha derin bir bağ kurma arzusu gibi kişisel düzeydeki arayışlarla ilişkilidir.¹ Manevi danışmanlığın temel kavramı olan maneviyat, insan varlığının en önemli yönlerinden biridir. Maneviyat, bireyi sadece kendisine, ailesine, topluma, doğaya ve yüce bir varlığa değil, aynı zamanda sağlığa, esenliğe ve iyileşmeye bağlayan bir dizi değer, tutum, umut, aidiyet ve tutunma kabiliyetinden oluşur. Bu bağlamda, maneviyat bireyin yaşamındaki anlam ve amacı şekillendiren temel unsurların bütünüdür. Maneviyat hayata anlam verir ve kişinin karşılaştığı zorluk ve krizlerde örneğin hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi durumlarda hayatta kalmasına yardımcı olur.² Bir insanın ‘maneviyatı’, kutsalla, hayatla, anlamla ilgili nihai soruların cevaplarını anlamaya yönelik kişisel bir arayış olarak tanımlanabilir.³ Maneviyat insanın bu hayatta ‘nihai gaye’ diye tanımladığı ve dini inançların da hedeflediği nihai anlam kurgusudur. Dini inançlarla maneviyat arasındaki ilişki açısından bakıldığında, dini inanç sistemleri ve dini dünya görüşleri, insanların yaşamlarında hangi hedeflere odaklanmaları gerektiği konusunda kapsamlı bir rehberlik sağlar. Böylece onların önemli ve geniş kapsamlı hedeflerine ulaşmalarını mümkün kılarak insanlara yaşamlarında nihai bir vizyon sunup, onların hayatlarını anlamlı ve amaçlı bir şekilde oluşturmalarına yardımcı olur.⁴

Maneviyat, bireylerin anlam ve amaç arayışı için kendileriyle, başkalarıyla, doğayla ve önemli veya kutsal olanla bağlantı kurmayı ifade eder. Bu sebeple dünyevi ve felsefi olduğu kadar dini ve kültürel inançları ve uygulamaları da kapsar.⁵ Psikolojik

¹ Elizabeth Weathers, “Spirituality and Health: A Middle Eastern Perspective”, *Religions* 9/2 (2018), 2.

² Zohre Khalajinia vd., “Explaining the Perception of Spiritual Care from the Perspective of Health Personnel: A Qualitative Study”, *Journal of Education and Health Promotion* 10/53 (2021), 1.

³ Ercan Bakır vd., “Spiritual Experiences of Muslim Critical Care Nurses”, *Journal of Religion and Health* 56/6 (2017), 2118.

⁴ Robert A. Emmons, “Is Spirituality an Intelligence? Motivation, Cognition, and the Psychology of Ultimate Concern”, *The International Journal for the Psychology of Religion* 10/1 (2000), 4.

⁵ Christina Puchalski vd., “Improving the Quality of Spiritual Care as a Dimension of Palliative Care: The Report of the Consensus Conference”, *Journal of Palliative Medicine* 12/10 (2009), 886.

yardımda maneviyat ve din kavramları söz konusu olduğunda literatürde bu kavramların birleşme ve ayrılma noktalarına dikkat çeken önemli tartışmalar⁶ bulunsa da nihayetinde dini ve manevi kavramlarının en genel manada birbiriyle özdeş kullanıldığı gözlenmektedir. Ülkemizde akademik çevrelerde 2000'lerin başlarına kadar psikolojik yardımda "dini"⁷ kavramının kullanılması tercih edilirken 2016 yılında ilk kez düzenlenen I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresinden⁸ sonra "manevi" kavramı kullanılmaya başlanmış ve üst bir kavram olarak "manevi danışmanlık ve rehberlik"⁹ ifadesi benimsenerek kullanımı yaygınlaşmıştır.

Manevi danışmanlıktan bağımsız olmayan manevi bakım, danışan bireyler veya hastayla birlikte dua edip konuşmak, dinlemek, muhataba tanrının hayatımızdaki yeri hakkında bilgi vererek, hastanın tanrı ile ilişkisini netleştirmesine katkı sağlamaktadır. Manevi danışmanlık; dini metinler ve kıssalardan yararlanmak, iletişim becerileri, duygusal ve manevi destek, empati, ulaşılabilirlik ve birlikte ibadet etme gibi unsurları içine alan faaliyet dizgisidir.¹⁰ Danışanı teşvik ederek duygularını ifade etme, aktif dinleme ve danışanı olumlu düşünmeye sevk etme, empatik ilişki ve danışana saygı duyma gibi unsurlar manevi bakım yaklaşımının kapsamındadır. Holistik (bütüncül) bir

⁶ Bk. M. D. Litonjua, "Spiritual, but Not Religious: Untangling a Seeming Paradox", *International Review of Modern Sociology* 42/1 (2016), 21-55; Nancy T. Ammerman, "Spiritual But Not Religious? Beyond Binary Choices in the Study of Religion", *Journal for the Scientific Study of Religion* 52/2 (2013), 258-278; Tatjana Schnell, "Spirituality with and without Religion—Differential Relationships with Personality", *Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religion* 34/1 (2012), 33-61; Michèle M. Schlehofer vd., "How Do 'Religion' and 'Spirituality' Differ? Lay Definitions among Older Adults", *Journal for the Scientific Study of Religion* 47/3 (2008), 411-425; Corine Hyman - Paul J. Handal, "Definitions and Evaluation of Religion and Spirituality Items by Religious Professionals: A Pilot Study", *Journal of Religion and Health* 45/2 (2006), 264-282; Peter C. Hill - Kenneth I. Pargament, "Advances in the Conceptualization and Measurement of Religion and Spirituality: Implications for Physical and Mental Health Research", *The American Psychologist* 58/1 (Ocak 2003), 64-74; Penny Long Marler - C. Kirk Hadaway, "'Being Religious' or 'Being Spiritual' in America: A Zero-Sum Proposition?", *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/2 (2002), 289-300; Kenneth I. Pargament, "The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No", *The International Journal for the Psychology of Religion* 9/1 (Ocak 1999), 3-16; Brian J. Zinnbauer vd., "Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy", *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/4 (1997), 549-564.

⁷ Nurullah Altaş - Mustafa Köylü (ed.), *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014); Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).

⁸ Kongre bildirileri daha sonra kitaplaştırılmıştır. Bk. Mustafa Koç vd. (ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (İstanbul: Dem Yayınları, 2018)..

⁹ Asude Coşkunsever, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Alanında Yüksek Lisans Yapan Öğrencilerin Alandan Beklentileri", *Dergiabant* 11/2 (2023), 298-322; Orhan Gürsu, *Manevi Danışmanlar İçin Kılavuz Danışma İlke, Beceri ve Teknikleri* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022); Ali Ayten (ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları* (İstanbul: Dem Yayınları, 2017).

¹⁰ Bakır vd., "Spiritual Experiences of Muslim Critical Care Nurses", 2119.

faaliyet olan manevi bakım bir araştırmada şu özellikler ile karakterize edilmiştir: “Huzur veren bir refakat, danışmanın kendi benliğini terapötik (tedaviye yönelik) kullanımı, görsel duyu ve algı, manevi perspektif arayışı, danışan ihtiyaçlı merkezî yaklaşım, anlamlı arayış yönelimi ve ruhsal olarak besleyici bir ortam yaratmak.”¹¹

Manevi bakımın temelini, yüce olana dair farkındalık, kişisel farkındalık, dini bağlılık, mesleki adanmışlık, duyarlılık ve niyetlilik oluşturur. Manevi bakım verenin mesleki adanmışlığı, mesleki sorumluluk ve hesap verebilirlik, mesleki yeterlilik, doğru duyusal algı ve diğerlerinin duygularını ve davranışlarını anlama ve kabul etme yeteneği, danışanın ruhsal ihtiyaçlarını karşılamanın temel şartları arasında sayılmaktadır.¹²

Batılı kaynaklarda, manevi bakım kavramı genellikle Yahudi-Hristiyan geleneği bağlamında pastoral bakım adı altında ayrıntılı bir şekilde incelenir. Her ne kadar günümüzde manevi danışmanlık, davranış bilimleri temelli, bağımsız, multidisipliner ve çoğul inançlı bir alan olsa da kökenleri Hristiyan geleneği ve teolojisine dayanmaktadır. Pastoral bakım, 1920’lerin başlarında bir danışma ilişkisine dönüşmeye başlamıştır. Bu süreçte manevi danışmanlığın Kitâb-ı Mukaddes ve Hristiyan doktrinindeki referansları değişmemekle birlikte yeniden yorumlanmıştır. Hristiyanlıkta pastoral bakım için kullanılan en yaygın imge ve kutsal metinlerde sıklıkla geçen en önemli kavram çoban kavramıdır. Hristiyan kaynaklarda, liderlerin ve ruhbanın çoban olarak görülmesi fikri sadece Tanah veya İnciller’e mahsus değildir. Ancak Hristiyan kutsal kitabı olan Yeni Ahit’te 17 defa geçen poimen kavramı öncelikle İsa Mesih için kullanılır.¹³ Çoban metaforu, İncillerde pastör, rahip, öğretici, yönetici (proistemi ve kubernesıs) ve gözetici (episkopos) anlamlarında da kullanılmıştır.¹⁴

İslâm dini söz konusu olduğunda manevi bakım, iyi bilinen ama adı konulmamış bir din hizmeti alanıdır. “şahsi meseleleri güvenilir bir dini otoriteye danışmak, geçmişten günümüze İslâm toplumlarında yaygın bir uygulamadır. Ancak günümüzde din görevlileri, bireysel ve insan ilişkilerini ilgilendiren fakat klasik kaynaklarda cevabı olmayan pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu durum, Müslüman bireylerin problemlerine İslâm dininin kaynakları ve kuralları çerçevesinde yardım etme yeterliliğine sahip profesyonel meslek erbabı yetiştirmeyi zorunlu kılmaktadır.”¹⁵

¹¹ Mohsen Ramezani vd., “Spiritual Care in Nursing: A Concept Analysis”, *International Nursing Review* 61/2 (2014), 214.

¹² Ramezani vd., “Spiritual Care in Nursing: A Concept Analysis”, 214.

¹³ Yuhanna 10:11, 14; İbr. 13:20, Pet. 2:25.

¹⁴ Andrew T. Lincoln, “The Use of the OT in Ephesians”, *Journal for the Study of the New Testament* 4/14 (1982), 18.

¹⁵ Fatma Yüksel Çamur, “Dini Danışmanlıkta Danışan Danışman İlişkisi Hadisler Çerçevesinde Teolojik Bir Bakış”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2020), 650.

“Günümüzdeki manevi danışma ve rehberliğin temel kavramları Hristiyan teolojisine ait bir dinî geleneğe dayalı olarak değerlendirilmekle birlikte onunla da sınırlı değildir.”¹⁶ Manevi danışmanlık, “hangi din ve inanca sahip olursa olsun manevi desteğe ihtiyaç duyan her bireye, inandığı dinin değerleriyle, uzman kişiler tarafından sağlanan yardımları kapsayacak şekilde anlaşılmaktadır.”¹⁷ Bu bağlamda İslami bakış açısına göre maneviyat ve din güçlü biçimde iç içe geçmiştir ve bir insanın yaşamının her alanına nüfuz eder. İslam’da din ve maneviyat birbirinden ayrılamaz olsa da manevi bakım sadece dini hükümler ve kurallar sınırında uygulanacak bir bakım olmayıp, kişinin tüm yönlerini, yani fiziksel, ruhsal, duygusal ve sosyal boyutlarını kapsayan kişi merkezli holistik bir yaklaşımı gerektirir. O nedenle İslam dünyasındaki manevi bakımın kavramsal ve uygulama düzeyinde Batı’daki manevi bakım geleneğinden farklılaştığı söylenebilir.¹⁸ İslam öğretilerinde, bilgi, sağlık, bütüncül yaklaşım, çevre ve Allah’ın birliği arasındaki ilişkiler, merkezî bir öneme sahiptir. İslam inancında, Allah’ın birliği hem hayatta hem de ölümden, tüm yaşam alanlarında merkezi bir öneme sahiptir. İslam öğretileri ve uygulamaları, bireylerin ve toplulukların fiziksel, ruhsal, psiko-sosyal ve çevresel ihtiyaçlarını karşılamak üzere geniş ve kapsayıcı bir çerçeve sunar. Bu kapsamlı yaklaşım, İslam’ın hayata bütüncül bir bakış açısıyla yaklaştığını ve her alanda denge ve uyum sağlama amacını vurgular.¹⁹

Yukarıda ifade edildiği çerçevede manevi danışmanlığa ve rehberliğe duyulan ihtiyaç bağlamında modern ve seküler kentsel yaşamın gündeliği içerisinde dinlerdeki ‘çobanlık’ metaforunun manevi danışmanlığın önemini açıklamada kullanılabilir olması garip gelebilir. Ancak, medeniyetler ve dinler tarihinden bilinir ki, son elçi Hz. Muhammed, ondan önce Hz. İsa ve hatta bilinen çoğu peygambere nübüvvet ve risâlet görevleri verilmeden önce çobanlık yapmışlardır. Çobanlık metaforu, genelde dinlerde ve özelde İslam’da haklardan önce sorumluluk alanına işaret eder. Çobanlık, peygamberlerin koyun güderek ‘sevk ve idare’ tecrübesi edinmelerini sağlarken, aynı zamanda hoşgörü ve merhamet duygularını da en üst seviyeye ulaştıran bir olguyu temsil eder. Çünkü çoban koyunları güderken, toplarken, bir otlaktan diğerine taşırken ve etraftaki vahşi hayvanlardan ve hırsızlardan korurken sabır gösterir. Allah’ın insanlığa gönderdiği peygamberler, hayvanların tabiatlarındaki farklılıkları, zayıflıklarına rağmen aralarındaki anlaşmazlıkları ve iyi geçinmeye muhtaç olduklarını

¹⁶ <https://www.wise-geek.com/>, "What is Pastoral Counseling?" (Erişim: 10 Şubat 2024).

¹⁷ Ömer Faruk Söylev, “Dinî Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslâmî Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi* 53/2 (2017), 79.

¹⁸ Weathers, “Spirituality and Health: A Middle Eastern Perspective”, 2.

¹⁹ G. Hussein Rassool, “The Crescent and Islam: Healing, Nursing and the Spiritual Dimension. Some Considerations towards an Understanding of the Islamic Perspectives on Caring”, *Journal of Advanced Nursing* 32/6 (2000), 1477.

görmüşlerdir. Bu araştırmanın konusu bağlamında yorumlamak gerekirse çobanlık sayesinde peygamberler muhatap oldukları topluma karşı sabır kazanmakta, bireylerin tabiatlarındaki değişiklikleri ve zihinlerindeki farklılıkları anlama noktasında ilahi bir eğitime tabi olmaktadır. Böylece peygamberler toplumdaki zayıf ve kırılğan bireylere merhamet etmiş, onların yaralarını sarmış ve onlarla iyi geçinerek kalplerini telif etmişlerdir. Sonuç olarak çobanlık, bir anlamda zorluklarla baş etme, sabretme ve iyiye doğru sevk etme maharetini ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple çobanlık metaforu, Hristiyan manevi danışmanlık ve bakım bir 'rol model' tanımlanmasına referans teşkil eder.²⁰

Bu çalışmada, 'pastör' ve 'çoban' kavramları dönüşümlü olarak kullanıldığı Hristiyanlık dini açısından ele alınacak, aynı zamanda Yahudi kutsal kitabındaki 'çoban' kavramı ile Hristiyan kutsal kitabındaki 'çoban' kavramının karşılaştırılması da yapılacaktır. Bu değerlendirmede, İslam ve Hristiyanlıkta çobanlık metaforunun manevi rehberlik teolojisindeki kullanımı gösterilecektir. Kronolojik olarak önce Hristiyanlıkta çobanlık (poimen/ποιμήν) kavramının teolojik ve pastoral rehberlik için nasıl ele alındığına bakılacaktır. Devamında ise İslam'da çobanlık kavramının, ahlaki açıdan anlam ve mahiyeti üzerinde durularak manevi danışmanlık ve rehberlik için nasıl bir kaynak noktası olabileceği izah edilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli belgelerin toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen²¹ doküman analizi yönteminden yararlanılarak etimolojiden teolojiye bir inceleme yapılmıştır.

1. Hristiyan Pastoral Bakımda (Poimen' ποιμήν) Çobanlık Kavramı

Hristiyanlıkta çobanlık metaforu, pastör/rahiplerin vazifelerinin Kitab-ı Mukaddes'e uygun biçimde tanımlanmasında kullanılır. Çobanlık imgesinin, manevi danışmanlık açısından Hristiyan yorum geleneğindeki yeri üzerinde değerlendirmeye günümüzde özellikle Batı Hristiyan dünyasında pastoral bakımın önem kazanması,²² Hristiyanlığın sayısal ve siyasal yoğunluğunun artık Batı dışı bölgelere kayması, küreselleşme sürecinde post-kolonyal Hristiyanlıkların öne çıkması, diasporik Hristiyanlık, göç ve ilticanın misyonerlik meselesini de ilgilendirir hale gelmesi gibi

²⁰ Bk. Isaac Boaheng - Isaac Justice Osei, "A Study of John 21:15-17: Toward a Shepherd Model of Christian Ministry", *E-Journal of Humanities Arts and Social Sciences* 3/12 (2022), 636-647.

²¹ Ramazan Sak vd., "Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi", *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi* 4/1 (2021), 227.

²² Noel Purdy, "The Importance of Pastoral Care in Education to Support the Mental Health of Children and Young People", *Pastoral Care in Education* 42/1 (2024), 1-2. , Phil Jones, "Pastoral Care in Education for the 21st Century", *Pastoral Care in Education* 40/3 (2022), 363-365.

gelişmelerle yakından ilgili²³ olduğunu belirterek başlamak yerinde olacaktır. Zira Hristiyanlıkta pastoral bakım ile ilgili çalışmalara göre, manevi bakımın yani pastoral uzmanlaşmanın öne çıkma sebebi, kilisenin Batı'da zayıflaması, başka coğrafyalarda Hristiyanlığın yayılabilmesi için bir 'meta-teoloji', yani kültür farklılıklarını ve yerel durumları dikkate alan bir teoloji geliştirilmesi ihtiyacının ortaya çıkmasıdır.²⁴ Pastoral literatürde,²⁵ küreselleşmenin etkisiyle demografik olarak Hristiyanlığın nüfus yoğunluğunun Güney Yarımküre'ye kaymasının, yeni teolojik çalışmalar için benzeri görülmemiş bir iklim oluşturduğu, pastörler ve teologlar için kutsal metinlerin bilinen yorumlarına ek olarak, farklı kültürel yerel bağlamlarda yorumlamalara ihtiyaç duyulduğu, giderek karmaşıklaşan ihtiyaçlarına göre uyarlanmış ve dünya çapındaki diğer liderlerin süregelen diyaloguna duyarlı teolojik sistemler geliştirmenin kaçınılmaz olduğu tartışılmaktadır. Küreselleşme karşısında Hristiyan ilahiyatçılar ve pastörler arasında artan kültürler arası diyaloga ve buna bağlı olarak daha fazla diasporadik bilinci teşvik etmeye dönük ilgi, İncillerdeki teolojik çoban-lider motifini, birincil manevi metafor olarak öne çıkarmaktadır.²⁶ Pastoral bakım ile ilgili çalışmalarda belirtildiğine göre Batı'daki Hristiyan teoloji fakültelerinde, Güney Asya'dan ve Afrika'dan gelen pek çok Hristiyan pastör adayının varlığı, Batılı Hristiyan ilahiyatçıların teolojik konuları nasıl bir usul ve yaklaşımla ele almaları gerektiği konusunu gözden geçirmeye sevk etmektedir. Bu anlamda, bir diasporik Hristiyan kimliğinden bahsedilmektedir. Buna uygun bir manevi danışmanlık/pastoral bakım için yukarıda bahsedildiği gibi bir meta-teoloji ihtiyacından söz edilmektedir. Yeni pastoral meta-teolojide, küresel duyarlıklar dışlanmadan, yerel özellikleri dikkate alan ama Kitab-ı Mukaddes'e sadık bir çerçevede manevi inşa, kurtuluşa erme (soteryoloji), kilise hiyerarşisi ve hukuku oluşturmak amaçlanır. Buna yönelik olarak da iki prensip hedeflenir: Birincisi, tanrının İsa'nın çobanlığı vasıtasıyla insanlığı kurtuluşa erdirmesi, ikincisi ise farklı kültürlerde farklı değerlerin küresel kiliseden dışlanmaması üzerinden yürütülen 'çobanlık' yani İsa'nın vekilliği farkındalığı.²⁷ Ayrıca, bu yaklaşıma göre teoloji, gerçekliği dikkate alır ve dini, kültüre feda etmeden kültürü önemser. Bu

²³ Nathan H. Gunter, "The Shepherd-leader Motif as a Pastoral Model for a Globalizing Church", *Perichoresis* 16/3 (2018), 87.

²⁴ Paul G. Hiebert, *Anthropological Reflections on Missiological Issues* (Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Books, 1994), 93-103.

²⁵ David Daniels, "Reterritorizing the West in World Christianity: Black North Atlantic Christianity and the Edinburgh Conferences of 1910 and 2010", *Journal of World Christianity* 5/1 (2012), 117.

²⁶ Hiebert, *Anthropological Reflections on Missiological Issues*, 87-88.

²⁷ Kevin J. Vanhoozer, "'One Rule to Rule Them All?' Theological Method in an Era of World Christianity", *Globalizing Theology: Belief and Practice in an Era of World Christianity*, ed. Craig Ott - Harold A. Netland (Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Academic, 2006), 88-89.

yaklaşımında pastoral danışmanlık, mutlaka akademik ilahiyatçılığı gerektirmez. Önemli olan pastör-ilahiyatçı olmaktır. Pastör-ilahiyatçı olmak, bir manevi danışmanlık durumunda en bilgili ya da en zeki insan olmayı gerektirmez. Önemli olan “çobanlık” yapabilme kabiliyet ve ruhaniyetidir. Pastör ilahiyatçı ‘çoban’dır. Çoban pastör, muhatabını, hayatın gerçekliği içerisinde tanrının yoluna bağlar. Petrus ve Yuhanna, manevi rehberlik eğitimini resmi bir okulda değil, doğrudan İsa'nın rehberliğinden ve kutsal kitabın öğretilerinden edinmişlerdir.²⁸

Günümüzde Hristiyanlıkta Manevi Bakım/Pastoral Bakım açısından bir diğer önemli tartışma da ‘çoğulcu toplumda çobanlık’ meselesidir. Her ne kadar Kutsal kitaba göre insan tanrının suretinde yaratılmışsa da kendisine yüklenen temsili yerine getirmelidir. Ancak bu, dinlerin çokluğunda ve çoğulculuğunda olur.²⁹

Hristiyanlıkta çoban imgesi, tanrının kullarına merhametinin de güçlü bir ifadesi olarak anlaşılır. Hristiyan teolojik literatürde pastoral bakımın tarihî Eski Ahit’te başlatılır: “*Rab benim çobanımdır*” teması, tanrının halkıyla birlikte pastoral (en nihai manevi rehber) rolünü ifade eder. Yeni Ahit de Eski Ahit temeli üzerine inşa edilmiştir. Orada Hz. İsa çobanlık eder. O, pastörleri, yetkisi altında görev yapmak ve gözetim sağlamak için yardımcı çobanlar olarak çağırır (1 Pet. 5:1-4).³⁰

İbrani kutsal kitabı ve Yeni Ahit, ilk dönem Hristiyan toplumunda yani ‘din adamlığı’nın kilise gibi bir kuruma sahip olmadığı, manevi danışmanlığın bir tür halk vaizliği ve rehberliği şeklinde yapıldığı dönemlerde ortaya çıktığı için, çoban metaforunun dini liderlik için temel bir imge olarak ortaya çıkması pek şaşırtıcı değildir. Hristiyanlara göre İsa iyi bir çobandı ve kilise onun sürüsüydü. Kilisenin erken dönemlerinde Hristiyan liderler, bir çobanın koyunlarına bakması gibi, topluluklarının üyelerine bakım sağlama rolünü ve kimliğini üstlendiler. Benzer şekilde, ‘bakım’ terimi, pastoral hizmetin temelinde yer alan başka birinin dikkatli ilgisini daha da belirtir. Birine bakım (care) sağlamak, sevgi, ilgi, refakat ve koruma kavramlarını içerir.³¹

Hristiyanlıkta çobanlık konusunun iyi anlaşılabilmesi için Hristiyanların Eski Ahit olarak isimlendirdikleri Yahudi kutsal kitabı’nda yani Tanah’ta bu kavramın nasıl ele alındığına bakılmasında yarar vardır. İsrail tarihindeki İbrahim, Musa ve Davut gibi en büyük tarihî liderlerin/elçilerin de çoban olduğunu belirtmek gerekir. Bu inanışa göre,

²⁸ Kevin J. Vanhoozer (ed.), *The Cambridge Companion to Postmodern Theology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 167; Kevin J. Vanhoozer - Owen Strachan, *The Pastor as Public Theologian: Reclaiming a Lost Vision* (Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Academic, 2015), 24-25.

²⁹ Kathleen J. Greider, “Religious Pluralism and Christian Pastoral Theology1”, *Journal of Pastoral Theology* 22/2 (2012), 3/6.

³⁰ John F. MacArthur, *Pastoral Ministry: How to Shepherd Biblically* (Nashville: Thomas Nelson, 2022), 14.

³¹ Barbara McClure, “Pastoral Care”, *The Wiley-Blackwell Companion to Practical Theology*, ed. Bonnie J. Miller - McLemore (Oxford: John Wiley & Sons, Ltd, 2011), 269.

Eski İsrail'deki pek çok insanın çoban olduğunu görmek, tanrının rehberliğini, korumasını ve bakımını tanımlamak için doğal ve kolay bir metafordur. Bu çobanlık metaforu, zamanın kültürüne dayanan iyi bir ifade olan ve kolayca anlaşılabilir bir kavram olarak kullanılmıştır.

Bir yandan Babil Kralı Hammurabi kendisini bir çoban olarak adlandırmış³² ve öte yandan Homeros düzenli olarak Yunan yöneticilerini halklarının çobanları olarak nitelendirmiştir.³³ Yahudilikte de bu anlamda çobanlık anlayışının devamı, kendilerini aynı zamanda bir toprak ehli olarak görmeleridir.³⁴ Yahudi-Hristiyan tarihi açısından bakıldığında, ilgili literatürde pastoral bakımın tarihi aslında Eski Ahit'te (Tevrat) başlatılır. “*Rab benim çobanımdır*” (Mez. 23:1) ifadesi, Tanrı'nın halkıyla olan pastoral çoban rolünü ifade eder. Bu çobanlık imgesi, manevi rehberliği vurgulayan paradigma olarak tanımlanır ve bunun “*pastörün sahip olması gereken otorite, şefkatli bakım, belirli görevler, cesaret ve fedakârlık referanslarını*” içerdiğine dikkat çekilir. Bu temanın gelişimine katkıda bulunan birçok metin vardır, bunlara Yaratılış 49:24; İşaya 53:6; Mezmur 78:52-53; 80:1 de dahildir. Eski Ahit sık sık İsrail'i bir çobana ihtiyaç duyan koyunlar olarak tasvir eder. (Mez. 100:3; bkz. Mez. 44:22; 119:176; Yer. 23:1; 50:6) Böylece Eski Ahit, Hristiyanlar için de pastörün makamı ve işlevini anlamak için önemli bir temel sağlar. Çoban olarak Tanrı, halkına karşı merhametini, disiplinini, şefkatini ve onlara karşı duyduğu hoşnutluğu sergiler; O, halkının O'nu saf bir kalple sevmesini ve ondan korkmasını ister. Dolayısıyla Yahudilik'te çoban imgesi, Tanrı'nın otoritesini ve sadakatini olduğu kadar, O'na itaatin gerekliliğini ve bunun sonuçlarını da gösterir.³⁵ O halde Tevrat'ın mesajı açıktır: Yahudiler sadece bir kitap ehli değil, aynı zamanda bir toprak ehli olarak kendilerini görürler. Bu Yahudi seçilmişliği ise Kur'an-ı Kerim'in eleştirdiği bir husustur.

Çoban imgesi, kutsal kitap boyunca pastoral teoloji ve ruhbanlık uygulamalarına kaynak teşkil eden bir model olarak kullanılmaktadır. Kutsal metinlerin çeşitli bölümleriyle ve özellikle Mezmur 23'de “*RAB benim çobanımdır.*”, Hezekyel 34'de “*RAB bana şöyle seslendi: 'İnsanoğlu, İsrail'in çobanlarına karşı peygamberlik et ve onlara, bu çobanlara şöyle de: 'Egemen RAB diyor ki: Vay kendi kendini güden İsrail çobanlarına! Çobanların sürüyü gütmesi gerekmez mi? Yağı yiyor, yünü giyiyor, besili koyunları kesiyorsunuz,*

³² John J. Davis, *The Perfect Shepherd: Studies in the Twenty-Third Psalm*. (Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Book House, 1979), 51; Daniel I. Block, *The Book of Ezekiel, Chapters 1-24* (Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Eerdmans, 1997), 280.

³³ George Woosung Wade, *The Books of the Prophets Micah, Obadiah, Joel and Jonah / with Introduction and Notes by G.W. Wade* (London: Methuen, 1925), 42.

³⁴ Solomon Zeitlin, “The Am Haarez: A Study in the Social and Economic Life of the Jews before and after the Destruction of the Second Temple”, *The Jewish Quarterly Review*, 23/1 (1932), 46.

³⁵ James F. Stitzinger, “Pastoral Ministry in History”, *The Master's Seminary Journal* 6/2 (1995), 147-148.

ama sürüyü kayırmıyorsunuz. Zayıfları güçlendirmediniz, hastaları iyileştirmediniz, yaralıların yarasını sarmadınız. Yolunu şaşırانları geri getirmediniz, yitikleri aramadınız. Ancak sertlik ve şiddetle onlara egemen oldunuz”, Yuhanna 10’da “Size doğrusunu söyleyeyim, koyun ağılına kapıdan girmeyip başka yoldan giren kişi hırsız ve hayduttur. Kapıdan giren ise koyunların çobanıdır. Kapıyı bekleyen ona kapıyı açar. Koyunlar çobanın sesini işitirler, o da kendi koyunlarını adlarıyla çağırır ve onları dışarı götürür. Kendi koyunlarının hepsini dışarı çıkarınca önlerinden gider, koyunlar da onu izler. Çünkü onun sesini tanırlar. Bir yabancıнын peşinden gitmezler, ondan kaçarlar. Çünkü yabancıların sesini tanımazlar.” ve 1 Petrus 5’de “Bu nedenle aranızdaki ihtiyaçlara, onlar gibi bir ihtiyar, Mesih’in çektiği acıların tanığı, açığa çıkacak olan yüceliğin paydaşı olarak rica ediyorum: Tanrı’nın size verdiği sürüyü güdün. Zorunluymuş gibi değil, Tanrı’nın istediği gibi gönüllü gözetmenlik yapın. Para hırsıyla değil, gönül rızasıyla, size emanet edilenlere egemenlik taslamadan, sürüye örnek olarak görevinizi yapın. Baş Çoban görüldüğü zaman yüceliğin solmaz tacına kavuşacaksınız.” ifade edildiği şekliyle 21. yy.’da ruhbanlık uygulanmasını çevreleyen muhtelif şartlar mevcut görünmektedir. Hristiyanlık için bir model oluşturulurken, Yaratılış 48:15’teki "Bugüne dek yaşamım boyunca bana çobanlık eden Tanrı, beni bütün kötülüklerden kurtaran melek bu gençleri kutsasın!" ifadesi ile İsrail'in (Yakup) Yusuf'u kutsamasından başlayarak, Vahiy 7:17’de "Çünkü tahtın ortasında olan Kuzu onları güdecek ve yaşam sularının pınarlarına götürecektir; Tanrı gözlerinden bütün yaşları silecek." ifadesine kadar Tanrı ve İsa'nın çoban olarak tasvir edildiği görülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, Hristiyanlıkta en nihayetinde Tanrı çobandır. İsa’da bedenlenmiş Tanrı herkesi gözeten çobandır. Hristiyanlıkta çobanlık manevi/pastoral bakımla ilişkisi itibariyle ele alınıyor olsa da nihayetinde misyonerliğin de temel kavramıdır. Çünkü Hristiyanlıkta çobanlığın amacı insanlara İncillerin mesajını götürmektir.³⁶ Öte yandan Hristiyan teolojik tartışmalarında, ruhban olmayanların da Tanrı’nın kullarına çobanlık yapma vazifesine işaret edilir. Hristiyanlara göre tüm pastoral bakım faaliyetleri, nihayetinde Mesih’e imanda anlam bulur, çünkü İnciller’de şöyle ifade edilir: “Yaşam ve tanrısallık için ihtiyacımız olan her şeyi 'O'nun ilahi gücü bize verdi.”³⁷

Hristiyanlıkta Yuhanna İncili’nde vurgulandığı şekliyle, İsa en ideal çobanı temsil eder.³⁸ İnciller’de İsa’nın mesih oluşundan ziyade çoban olarak nitelendirilmesi ile manevi bakım arasındaki ilişki günümüzde daha çok üzerinde durulan bir husustur. Teolojik eğitim müfredatı içerisinde, pastoral bakım, teorinin, ilahiyatın ve uygulamanın entegrasyonunu amaçlayan, bir inanç topluluğu bağlamında ruhsal

³⁶ Seward Hiltner, *The Christian Shepherd; Some Aspects of Pastoral Care* (New York: Abingdon Press, 1959), 49.

³⁷ 2 Pet. 1:3

³⁸ Yuhanna 10: 1-21.

iyileşmeyi hedefleyen bir dinî etkileşim biçimini ifade eder ve uygulamalı teolojinin bir alt kategorisidir.³⁹ Pastoral bakım kursları, diğerlerine etkili bir şekilde bakım sağlamak için gereken çeşitli beceri ve yetenekleri kazanmaya hazırlar. Bu nedenle, genellikle insanın zayıflık ve savunmasızlık alanlarına odaklanır ve bu alanlar ölüm, evlilik ve aile dinamikleri, cinsiyetçilik, ırkçılık, ekonomik ve siyasi adaletsizlik gibi konularla sınırlı değildir. Ancak hem insanın acı çekme gerçekleri hem de dinî organizasyon biçimi tarihsel ve kültürel olarak belirlidir. Bu nedenle pastoral bakımın endişeleri tarih boyunca farklı insanlar için farklı olmuştur. Yine de genç veya yaşlı, hasta veya sağlıklı, zengin veya fakir olsun, herkesin anlam, sevgi, ilişki ve topluluk için süregelen ihtiyaçları vardır ve pastoral bakım, bağlamdan bağımsız olarak bu ihtiyaçları karşılamaya çalışırken aldığı biçimi ifade eder. Pastoral bakım, bu nedenle, özellikle acı veya ihtiyaç karşısında tanrının sevgisinin insanlar arasında arttırılmasını amaçlayan bir ilahi tecelli olarak özellikle uygulandığını ve bedenleştirildiğini belirten bir uygulamalı teoloji biçimi olarak tanımlanabilir.⁴⁰

Dolayısıyla, çobanlık kavramı bağlamında önemli olan husus, Hristiyan pastoral teolojisinin, ‘Uygulamalı Hristiyan Teolojisi’ çalışmalarıyla sıkı bir şekilde ilişkili olmasıdır. Bu alandaki araştırmalara genel bir bakış yapıldığında, pastoral teolojinin temel olarak bir uygulamalı teoloji konusu olarak ele alındığı gözlemlenir. Hristiyan geleneğindeki uygulamalı teoloji, teolojik kavram ve ilkelerin inananların günlük yaşamlarına nasıl uygulanabileceği ile ilgilenir. Teori ile pratik arasındaki boşluğu kapatmayı hedefleyen bu yaklaşım, bireylerin ve toplulukların inançlarını günlük hayatta nasıl yaşayabileceklerine dair pratik ve anlamlı yollar sunar. Pratik teoloji, resmi olarak ayrı bir disiplin olmasa da pastoral literatürde sıkça yer alır. Bu bağlamda, pratik teoloji, litürjik yaşamın pratik yönleri, dua ve manevi uygulamalar, çileci yaşam pratiği, pastoral bakımın ruhsal boyutu, etik yaşam ve sosyal adalet gibi konularla ilgilenir. Yukarıdaki değerlendirmelerden hareketle Çağdaş Hristiyan teologların öğretilerinin, Hristiyanların pastoral etik ve dünyayla ilişkiler konusundaki bakış açılarını şekillendirdiği anlaşılmaktadır.

Kilisenin deneyiminde derinden kök saldıgına inanılan pastoral bakım, litürjik yaşamla ilgilenmek, ayinlere katılmak, ruhani büyüklerden rehberlik istemek ve kişinin kendi topluluğu bağlamında inancını aktif bir şekilde yaşamak gibi unsurları kapsamayı yönüyle pratik teolojinin bütüncül bir tezahürü olarak görülür. Daha da ötesi bir ameli inanç olarak telakki edilir.

Çobanlık anlayışının ‘teolojik olarak yaşamak’, yani ilahiyat ilimlerinin yorumlarının işaret ettiği tespitleri hayata geçirmek meselesi olarak görüldüğü,

³⁹ McClure, “Pastoral Care”, 269.

⁴⁰ McClure, “Pastoral Care”, 270.

‘Teolojinin günlük yaşamla ne ilgisi var?’ sorusunu dikkate getirdiği tartışılmaktadır.⁴¹ Hristiyan teoloji literatürüne göre teoloji ilminin genellikle soyut bir disiplin olarak kabul edildiği bilinir. Teoloji, hükümlerin önermelere indirgenebildiği, kategorize edilebilen (geleneksel, liberal, muhafazakâr, evanjelik, reformcu, ya da kurtuluşçu gibi) akli bir disiplindir. Genellikle pratik hayat bağlamında düşünülmez. Ticaret, hukuk, gibi mesleklerle uğraşan insanlar genellikle teoloji çalışmalarını alakasız bulurlar. Çağdaş ilahiyat eğitimi bağlamında, üniversitelerde ve ruhban okullarında birçok eğitimci günümüz ilahiyat öğrencilerinin ilahiyat kurumlarından entegre/bütüncül bir teolojik bilgi yerine parçalanmış/cüz’iyat teolojisi mezun olarak ruhbanlık mesleğine girmelerinden kaygı duymaktadırlar. İlgili literatürde, bu Hristiyan teolojik eğitim kurumlarında, teolojinin konularını daha ziyade soyut ve parçalı bir şekilde ele alma eğilimi, teolojiyi günlük yaşamla bütünleştirmeyi zorlaştırmaktadır.⁴²

Bu bağlamda, pastoral bakımın, mesihi çobanlık üzerinden Hristiyan manevi danışmanlık ve rehberliğin uygulamalı ilahiyatla ve teolojinin tanım ve mahiyetiyle yakın bir ilişkisi olduğu, bu alandaki literatürde giderek artan bir ilgiyle kendini göstermektedir. İlgili literatürde, teoloji öğrencilerinin teolojik bütünleşmeyi başardıkları zaman, bunun onların manevi hizmetlerini güçlendireceği belirtilmektedir. Teolojik ilmin külli bir mahiyet yansıtabilmesi, hayatın gerçeklerine aktarılabilir taşınabilir olmasıyla mümkündür. Bu, eleştirilere maruz kalma yönüyle, ilmi ve fikri risk almayı, cesur olmayı da beraberinde getirir.⁴³

Hristiyan teolojisinde günümüzde önemli seviyede tartışılan Uygulamalı/Pratik Teoloji, teolojik kavram ve ilkelerin inananların günlük yaşamına uygulanmasıyla ilgilendir. Pastoral Ruhbanlık da bu uygulama üzerine kuruludur. Teori ve pratik arasındaki uçurumu kapatmayı, bireylerin ve toplulukların inançlarını pratik ve anlamlı yollarla yaşamalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Pratik teoloji, Hristiyan teolojisi içinde ayrı bir çalışma alanı olmasa da litürji, dua, çilecilik, pastoral hizmetler ve etik-sosyal katılım gibi konuları kapsamaktadır. Bu da en nihayetinde, bir ‘kurtuluş-salvation’ teori ve pratiği anlamına gelir. Hristiyan pastoral çobanlığı, temelde bir ‘praxis’ vurgusunu içerir. Praxis, etimolojik olarak Grekçe ‘amel, eylem’ anlamına gelmekle birlikte, bir

⁴¹ R. Paul Stevens, “Living Theologically: Toward a Theology of Christian Practice”, *Themelios* 20/3 (1995), 4.

⁴² Noel B. Woodbridge, “Living Theologically – Towards a Theology of Christian Practice in Terms of the Theological Triad of Orthodoxy, Orthopraxy and Orthopathy as Portrayed in Isaiah 6:1–8: A Narrative Approach”, *HTS Theologese Studies / Theological Studies* 66/2 (2010), 1.

⁴³ John E. Paver, *Theological Reflection and Education for Ministry: The Search for Integration in Theology* (Aldershot, England ; Burlington, VT: Routledge, 2006), 46.

Hristiyan teolojik ıstılahı olarak sosyal yönü de olan ‘adanmış salih amel’ manasında ve soteryolojik yani ‘kurtuluşa dönük yaşam’ vurgusuyla kullanılır.⁴⁴

Hristiyan uygulamalı teolojisinde ‘çobanlık’ kavramı, pastoral bakımın tüm halka açık bir uygulama olarak anlaşılmasını, pastoral bakım uygulamalarını tabandan yukarıya doğru geliştirmeyi önerir veya Latince ifadesiyle ‘teologia en conjunto’ (cemaat/camia olarak ilahiyat), kilisenin güç hiyerarşisinin dışında marjinde olanları dikkatlice dinleme, derdine çare olma yaklaşımı olarak tanımlanır. Ayrıca, pastoral bakımın örf ve kültüre uygun olarak yerleştirilmesini teşvik eder. Bu, teolojilerinin, teorilerinin ve müdahale/bakım pratiklerinin, alıcının en aşına olduğu kültürel ve sosyal bağlamların içinden çıkması ve onlara karşı duyarlı olması gerektiği anlamına gelir.⁴⁵ Uygulamalı ilahiyat açısından pastoral rehberin, bilinçli ve hassas bir kişi olarak belirli bir dinî topluluğun inanç, ibadet menkıbe vb. yönlerini içeriden bilen birisi olarak etkileyici, dönüştürücü ve dengeleyici bir rehberlik sunması beklenir.⁴⁶

Bu tür bir dönüştürücü rehberliği sağlayacak şekilde çobanlık metaforunun pratik hayat yansımasında en önemli özellik tevazudur. Özgüven eksikliğiyle sıklıkla eş değerlendirilmesine rağmen, tevazu yani alçakgönüllülük insan gücünün bir kaynağı olarak kabul edilmektedir. Alçakgönüllülük, kişinin güçlü ve zayıf yönlerini ne abartarak ne de küçümseyerek gerçekçi bir şekilde değerlendirmesidir. Alçakgönüllü olmak, kendine düşük bir görüşe sahip olmak değil, kendine doğru bir görüşe sahip olmak demektir. Bu, yeteneklerini ve başarılarını perspektifte tutma yeteneğidir, kendini kabul etme duygusu, kusurlarını anlama ve kibir ve düşük özsaygıdan uzak olma yeteneğidir. Çoğu felsefi incelemede, alçakgönüllülük geliştirilmesi istenen bir özellik bir erdem olarak kabul edilir. Tarih, kendileri ve hedefleri hakkında perspektif sahibi olan, kendini büyütme tehlikesine boyun eğmeyen güçlü manevi, siyasi ve bilimsel liderlerle doludur. Dolayısıyla uygulamalı ilahiyat bağlamında manevi bakım ve danışmalık açısından tevazu, had bilmek ve ölçülü olmakla ilişkilendirildiği için problem çözmeye de daha uygun bir haldir.⁴⁷

2. İslami Manevi Bakımda ‘Çobanlık’ (عرا)Anlayışı

Manevi bakım, her bakım alıcısının kendine mahsus ihtiyaçlarına, hedeflerine ve kaynaklarına dikkat ederek ve bunlara cevap vererek bütüncül bir iyileşme dinamiği

⁴⁴ Wayne Morris, *Salvation as Praxis: A Practical Theology of Salvation for a Multi-Faith World* (London: Bloomsbury, 2014), 6.

⁴⁵ McClure, “Pastoral Care”, 276.

⁴⁶ Stephen Pattison, *The Challenge of Practical Theology: Selected Essays* (London: Jessica Kingsley Publishers, 2007), 202.

⁴⁷ Emmons, “Is Spirituality an Intelligence? Motivation, Cognition, and the Psychology of Ultimate Concern”, 18.

sağlar. Manevi bakımın merkezinde, bakım verenlerin veya kurumların muhataplarının iyiliği için duyduğu manevi kaygı bulunmaktadır. Manevi kaygının belirtileri ve faaliyetleri ne yeni ne de sadece İslamidir. Müslüman nesiller, manevi rehberlerin Kur'an'ı anlamalarına ve Hz. Peygamber'in zamanından beri, sıkıntı içinde olanları ziyaret etmek ve manevi bakım sunmak gibi faaliyetleri gerçekleştirerek, İslam geleneğinde hem Müslüman hem de gayrimüslim aile üyelerine, arkadaşlara ve komşulara farklı dinî ve etnik kimliklerden olsalar bile manevi yardım ve destek sağlamışlardır. Bu sorumluluk, Hz. Peygamber tarafından bir çobanlık metaforuyla örneklenmiştir.

İslam içerisinde, peygamberin örneği pastoral uygulamalarda temel bir role sahiptir. Müslümanlar, Kur'anî vahyin ilk alıcısının Hz. Peygamber olduğuna ve Kur'an'ın mesajını uygulayan ilk kişi olduğuna ve O'nun mükemmel bir rol model olduğuna inanırlar. Nitekim bu gerçeği doğrulayan birkaç Kur'an ayeti bulunmaktadır.⁴⁸ Hz. Muhammed, kendisini önceki peygamberlerin ve onların mesajlarının bir devamı olarak görmüştür. Yetim olarak büyüdü ve daha sonra çöl ortamında yetiştirildi, hayatının bir kısmını çobanlık yaparak geçirdi ve bu şekilde önceki peygamberlerin geleneğini sürdürdü. Kur'an, Hz. Peygamberi "çok nazik" (ra'uf) ve "çok merhametli" (rahim) olarak niteler ve her ikisi de tanrının nitelikleri arasındadır.⁴⁹ Onun kişilerarası becerilerinin çeşitliliğini ve derinliğini kaydeder ve insanların onun sıcaklığına ve merhametine çekildiğini belirtir.⁵⁰

İslam'da çoban kavramı mü'min/Müslüman olmanın en tabii vasfı olarak telakki edilir. Hz. Peygamberin çobanlık yapması, huzur ve sükûnet içinde çalışmasına, çölün kendine özgü doğasında Allah'ın yarattığı harikaları ve güzellikleri tefekkür etmesine vesile olmuştur. Bir çoban, Hz. Peygamberin ümmetine önderlik etmesi için ihtiyaç duyduğu pek çok harika niteliği, işiyle alır ve geliştirir. Bir çoban güneşin doğuşundan akşama kadar sürüsüne bakmakla meşgul olmuştur. Koyunların otlatılması çok uzun sürdüğünden, bir çobanın sürüsüne karşı çok sabırlı olması gerekir. Aynı şekilde bir liderin de farklı nedenlerle de olsa halkına karşı sabırlı olması gerekir. Bir çoban, Arap Yarımadası'nda çalışıyorsa, gün boyu çok sıcak havalarda dışarıda olduğu için susuzluğunu gidermek için bol suya ihtiyacı olduğu gibi yemek olarak da bulabildiği tek şey basit yiyeceklerdir. Kısacası, çobanın hayatı zor bir hayattır ve bu nedenle günlük zorluklarla başa çıkmakta çok sabırlı olmalıdır. Bir çoban, işinin doğası gereği alçakgönüllü olması gerekir. Koyunlara hizmet etmek, yavru koyunların doğumuna

⁴⁸ el-Ahzâb 33/21, el-Enbiyâ 21/107.

⁴⁹ et-Tevbe 9/127.

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/159. Bk. Sophie Gilliat-Ray, *Understanding Muslim Chaplaincy* (Farnham: Routledge, 2013), 54.

nezaret etmek, koyunları yırtıcılardan korumak ve sürünün yakınında uyumak, bir çobanın günlük görevleridir. Ancak bunların hiçbiri çobanı rahatsız etmez ve böylece her günü geçtikçe, gurur ve kibir, kalbinden daha da uzaklaşır ve alçakgönüllülük onun belirleyici özelliği haline gelir.

Elçilik vazifesi verilmeden önce Hz. Peygamberde yukarıda belirtilen özelliklerin tümü 'çobanlık' tecrübesi de dâhil olmak üzere ilahi bir plan dâhilinde geliştiriliyordu. Ancak, Hz. Peygamber'in kendi yaşadığı tecrübeyi 'peygamber olacağı' şeklinde anlamadığı bilinmektedir. Hz. Peygamberin çobanlık tecrübesi, Allah'ın itaatkâr kullarının bu dünyada nasıl bir hayat sürmesi gerektiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Allah, Hz. Peygamber için çölün sıcağında bütün gün çalışmaya gerek kalmadan kolay ve rahat bir yaşam sağlamayı elbette mümkün kılabilirdi. Ancak Allah'ın hikmeti, Hz. Peygamber ve tüm Müslümanların bu tecrübeden önemli bir ders almasını murat etmiştir: Bir insanın en değerli kazancı, topluma ve insanlığa faydalı hizmetler sunarak elde ettiği kazançtır; en değersiz kazanç ise emek sarf etmeden, çaba göstermeden elde edilen, topluma ve insanlığa katkı sağlamayan servettir. Çobanlık, İslam'da ruhban ve laik ayrımı olmaksızın herkesin sorumlu olması manasına işaret eden, emeğe değer vermenin, tevazunun, sabrın ve 'hikmetu'l-mev'ize'nin tecrübesi olması yönüyle manevi rehberliğin temeli olan bir metafordur.

"Manevi danışma ve rehberliğin, dinî bir problemi olan kişi (danışan) ile onun kişisel manevi probleminin çözümüne yardımcı olacak uzman (danışman) arasında, problemin çözümüne dönük olarak yüz yüze meydana gelen psikolojik yardım ve destek olduğu hatırlanacak olursa",⁵¹ Hz. Peygamberin meşhur bir hadisindeki çobanlık metaforuna insanın/mü'minin külli sorumluluğunu vurgulamak bakımından ne kadar anlamlı olduğu anlaşılabilir: "*Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobanıdır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.*"⁵² Bu mecazî betimleme, Hz. Muhammed'in hayatını, kendini tamamen sürüsünün korunmasına ve bakımına adanmış bir çobanın hayatı gibi özetlemektedir. Çobanlık metaforu, Hristiyan pastoral bakımla karşılaştırıldığında, İslami manevi bakımın kökenlerini ve kullanımını incelemede önemlidir. Çünkü bu çalışmanın temelinde yapılacak olan karşılaştırmada da görüleceği üzere, "pastör" kelimesi Latince'de "çoban" kelimesiyle ilişkilidir.

⁵¹ Söylev, "Dinî Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslâmî Yaklaşım", 89.

⁵² Hadisin tahririnin yapılarak tüm isnadlarının detaylı bir şekilde incelendiği tez çalışması için bk. Abdülkerim Ersan, *Bireysel ve Toplumsal Sorumluluk Açısından 'Hepiniz Çobansınız' Hadisi (Tahric ve Değerlendirme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

İslam peygamberinin hayatı ve Müslümanların temel inançları ve uygulamaları hakkında bilinenler incelendiğinde, acı çeken, hasta veya fakir olanlara yönelik manevi bakım ve ilginin İslami geleneğin vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğu aşikardır. Bu ayrıca, çeşitli hastalıkları anlama ve tedavi etmede varlığın psikolojik, fiziksel ve ahlaki yönlerinin yanı sıra ruhsal olanı da dahil eden Müslüman alimlerin ve hekimlerin bütüncül yaklaşımıyla kanıtlanmıştır. Muhâsibî'nin dinî davranış teorisi, Mevlânâ'nın dertleri sevme merkezli depresyon ve bunalıma getirdiği çözüm teorisi, Farabî'nin kavrama ile öğrenme yaklaşımı ve rüyayı etkileyen faktörlere getirdiği bakış açısı, İbn Sînâ'nın nefis teorisi, Gazzalî'nin nefsi derecelendirmesi, Farabî'nin insanı nefis ve akıl gibi kavramlarla ifade eden değerlendirmeleri bunun örnekleri olarak hatırlanabilir.⁵³ Bununla birlikte, İslam'da manevi bakım alanında Hristiyan pastoral bakım örneklerinin referans alınıp alınmayacağı tartışmalıdır. İslam'da manevi bakımın pastoral bakımdan farklı ve benzer yönleri olduğu aşikârdır. Manevi danışmanlık ve rehberlik görevini yerine getirirken, Hz. Peygamber'in İslami kaynaklarda detaylarıyla anlatılan çeşitli telkin ve ikna usûlleriyle uyguladığı rehberlik metotları, İslami çobanlık hizmetinin temellerini oluşturur.⁵⁴

İslam'da manevi çobanlık aynı zamanda bir manevi zekaya sahip olmayı gerektirir. Manevi zekâ için çeşitli tanımlar bulunmakla beraber, İslam'da manevi zekâ, Kur'an ve sünnetten türetilmiştir. Manevi zekâ, hayatı yöneten güçtür. İlgili kaynaklarda, manevi zekânın manevi ve dinî sorunları çözme potansiyeline sahip olduğu açıklanmaktadır.⁵⁵ İslam inancında, entelektüel zekâ zihinsel zekayla ilişkilidir. Duygusal zekâ ise duygusal yönle bağlantılıdır ve manevi zekâ kalbin zekâsı olarak tanımlanır. Manevi zekâ genellikle 'Aşkın Zekâ' olarak adlandırılır ve yaratıcının ve onun yaratılışına derin bir sevgiye odaklanan bir zekâ olarak nitelenir.⁵⁶ İnsanın gizemini ve karmaşıklığını çözme konusundaki modern insanın merakına istinaden ortaya çıkan manevi zekâ, dinî bakış açılarından ayrılmış bilimsel yaklaşımların ortasında yeni bir ilgi alanı sağlamıştır. Manevi zekâda anlam öne çıkar, çünkü manevi zekâ, bireylerin anlam ve değerle ilgili sorunları çözmesine yardımcı olan bir zekâ formudur. İnsanlar için hayatın anlamına duyulan ihtiyaç temel bir gereksinimdir, çünkü anlamlı bir yaşam arayışı motivasyonun temel kaynağıdır. Anlam eksikliğinde yaşam, içi boş ve anlamsız hale gelir. İslam perspektifinde, manevi zekâ aynı zamanda

⁵³ Nazife Varlı, "Erken Dönem İslâm Âlimlerinin Psikolojiye Katkıları: Akıl, Nefs, Ruh Kavramları", *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 68-69.

⁵⁴ Söylev, "Dinî Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslâmî Yaklaşım", 90.

⁵⁵ Elmi Bin Baharuddin - Zainab Binti Ismail, "7 Domains of Spiritual Intelligence from Islamic Perspective", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 211 (2015), 568.

⁵⁶ Sri Haryanto, "Islamic Review of Spiritual Intelligence", *Journal International Dakwah and Communication* 4/1 (2024), 55.

Allah'ın birliğini tanıma (Tevhid) gibi unsurları içerir. Bu, O'na ibadet etmek, dua etmek ve bağlılıkla ilişki kurmak yoluyla Allah ile olan ilişkiyi geliştirmeyi içerir. Ayrıca, nefsin kötülüklerden ve egoizmden arınması (Tezkiyetün-Nefs), Allah'a tam bir farkındalıkla ibadet etme (İhsan) ve Allah'ın büyüklüğünün işaretlerini düşünme (Tefekkür) gibi konuları kapsar. İslam perspektifinde, manevi zekâ, insan yaşamının hem maddi hem de manevi boyutları arasında denge ve uyum sağlamayı amaçlar. Böylece, bireyler manevi zekâlarını geliştirerek anlamlı ve mutlu bir yaşam sürdürebilirler ve hayatlarının her alanında bereket elde edebilirler.⁵⁷

Sonuç

Bu çalışmada bir metafor olarak “çobanlık” kavramının manevi bakım ve danışmanlık açısından Hristiyanlık ve İslam özelinde dinler arası kısa bir karşılaştırması yapılmıştır. Tüm dinî geleneklerde, kendi cemaatlerinde çeşitli görevleri yerine getirmekle sorumlu yetkili din görevlileri olduğu bilinmektedir. Bu din görevlileri, kendi dinî inanç çerçevelerinde vaazlar verir, manevi rehberlik ve irşat ile ilgilenir, ibadetlerde rehberlik eder ve hayatın her yönüyle ilgili kanaat önderliği yaparlar. Doğum ve ölüm gibi hayatın önemli anlarında da dinî rehberlik sağlarlar ve dinî meselelerde fetva verirler. İslami irşad ve tebliği çalışmaları ile kıyaslanarak bakıldığında, din görevlileri bazı durumlarda idari kurumsal görevler üstlenirler ve Hristiyanlık gibi bazı dinlerde ruhbanlık mesleğinde yer alırlarsa "gök ile yer arasında" arabuluculuk bile yapabilirler.

Bu görevlerin somut gerçekleştirme biçimleri ve işlevleri sadece teolojik belirlemelere değil, aynı zamanda sosyal değişimlere ve etkilere de bağlıdır. Bu durum, sürekli bir değişim ve adaptasyon sürecine işaret eder. Farklı dinler arasında manevi rehberlik teorisi ve pratiği arasında farklılıklar ve benzerlikler olduğu gibi, aynı dinin içindeki mezhep ve gelenekler arasında da benzer farklılıklar gözlemlenebilir. Dinî rehberlerin rol ve sorumlulukları, dinî inançlar ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenebilir ve zaman içinde değişebilir. Bu görevlerin evrensel işlevleri olduğu kadar, yerel ve kültürel faktörlere göre de değişkenlik gösterebilirler.

Buraya kadar ki değerlendirme ve karşılaşmalardan şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

1-Çobanlık kavramının teolojik mahiyeti ile pastoral/spiritüel uygulamaya dönük mahiyeti hakkında ilgili kaynaklarda ve tartışmalarda ele alınan anlam çerçevesi göstermektedir ki gerek Hristiyanlıkta gerekse İslam'da bir metafor olarak kullanılan çobanlık kavramı, gayesi ve misyonu bakımından benzerlikler göstermektedir. “Manevi danışmanlık ve rehberlik” adıyla yaygınlaşan manevi-psikolojik yardım alanı, Hristiyan pastoral teolojide, çobanlık metaforu üzerinden ele alınmaktadır.

⁵⁷ Haryanto, “Islamic Review of Spiritual Intelligence”, 54-56.

2-Yaptığımız karşılaştırmaya dayanarak diyebiliriz ki, günümüzde İslam'da, Batı'daki gibi kurumsallaşmış bir manevi danışmanlık geleneği olmasa da bir din adamları zümresiyle sınırlı olmaksızın tüm İslam ahlak literatüründe ele alınan -her ne kadar makalenin ana konusu olmasa da en nihayetinde "Tezkiyetün-Nefs" gayesi ile özetlenebilecek bir manevi danışmanlık teolojisi/maneviyat nazariyesi bulunmaktadır.

3-Hristiyan ruhban geleneğinde pastoral bakım ve pastoral roller, merkezî bir role sahiptir ve nihayetinde İsa'nın kendisini "iyi çoban" olarak tanımlamasından türetilmiştir. İslam dininde pastoral rolün merkezî olduğu profesyonel veya kurumsal bir "din adamlığı" geleneği takip edilmemiş olsa da pastoral olarak nitelendirilebilecek geniş çapta inanç ve uygulama unsurlarını tanımlamak mümkündür. Hz. Peygamberin "Hepiniz çobansınız..." hadisinden başka Kur'an'ın "içinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun" emri bu yöndeki inanç ve uygulamalara dayanak teşkil etmektedir.

4-Pastoral pratiğin ya da manevi danışmanlık hizmetlerinin, yaygın mabed merkezli din hizmetlerinin yeterli olmadığı düşüncesinden geliştiği anlaşılmaktadır. Günümüzdeki toplumlar, dinî inanç ve değerlerin güçlü ve etkin geleneksel zamanların ötesindedir. 21. yy.'da pek çok toplum artık seküler, demokratik, hümanistik ve çoğulcu karakterleri ile ön plana çıkmaktadır. Dinler de böyle bir sosyal gerçeklik içerisinde, farklı sosyo-psikolojik durumlardaki insanların ihtiyaç duyduğu bir 'manevi çobanlığı' insanlara sunma iddiasıyla kendilerine bir yaşam alanı bulmaktadırlar. Bu alan, manevi danışmanlık hizmetlerini gerekli kılmaktadır.

5- Ayrıca çobanlık metaforu ile ifade edilen bir manevi bakımın dinî mi yoksa seküler mi olması gerektiği yönünde tartışmalar olduğu bilinmektedir. Bu tartışmalarda çoğulcu ve seküler toplumlarda dinî değil de hümanist olarak tabir edilen bir manevi bakım geleneği inşa edilme çabaları ileri sürülmektedir. İnsanların çeşitli durum ve bağlamlarda ihtiyaç duyabilecekleri ruhsal yardımın dinî-manevi olmaksızın hümanist yaklaşım temelinde de sunulabileceği tartışması da yapılmaktadır. Yani bu laik ve hümanist çobanlık yaklaşımı ileri sürülerek tanrısız ve dinsiz olarak da iyi, güzel ve ahlaklı bir hayat sürdürülebileceği düşüncesine dayanır. Bu anlamda Batı'da bazı ülkelerde dini olmayan pastoral ve manevi bakım çalışmaları olduğu görülmektedir.⁵⁸

Bu çalışma, yukarda özetlenen değerlendirmeler sonucunda göstermektedir ki, manevi danışmanlık ve rehberlik alanı, bir taraftan modern psikoloji biliminden bağımsız ama yine de ondan beslenen disiplinler arası bir uzmanlık alanı olarak insana dinî inanca dayalı psikolojik yaklaşım ve manevi bakım hizmetlerinden oluşan bir bilim dalı ve özel bir uzmanlık gerektiren profesyonel bir meslek olarak ortaya çıkmakla kalmamış, her geçen gün alana olan ihtiyaç daha da belirgin hale gelmektedir.

⁵⁸ David Savage, *Non-Religious Pastoral Care: A Practical Guide*, (London and New York: Routledge, 2018), 1-3.

Bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında, özellikle İslam maneviyatı çerçevesinde ‘çoban’ metaforunu ve manevi-metafizik bağlılığı dışlayan hümanist manevi bakım ve danışmanlık ile temelinde çoban metaforu bulunan din eksenli manevi bakım ve danışmanlığın karşılaştırılmasının önemine işaret etmektedir. Bu alanda yapılacak akademik araştırmalarda, dine-dayalı manevi danışmanlık ve rehberlik teori ve pratiğinin, dinî referanslardan bağımsız olma anlamında ‘hümanist’ ruhsal yardım çalışmalarıyla karşılaştırılması önem arz ettiği söylenebilir.

Etik Beyan / Ethical Statement		
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Finansman / Funding		
Bu çalışma hazırlanırken herhangi bir dış fon alınmamıştır. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Çıkar Çatışması / Competing Interests		
Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / The authors declare that have no competing interests.		
Yazarların Katkıları / Author Contributions:	Birinci Yazar	İkinci Yazar
Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study:	%50	%50
Veri toplanması / Data collection:	%90	%10
Veri Analizi / Data Analysis:	%50	%50
Makalenin Yazımı / Writing up:	%70	%30
Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision:	%50	%50

Kaynakça

- Altaş, Nurullah - Mustafa Köylü (ed.). *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Ammerman, Nancy T. "Spiritual But Not Religious? Beyond Binary Choices in the Study of Religion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 52/2 (2013), 258-278.
- Ayten, Ali (ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları*. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.
- Baharuddin, Elmi Bin - Ismail, Zainab Binti. "7 Domains of Spiritual Intelligence from Islamic Perspective". *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 211 (2015), 568-577. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.075>
- Bakır, Ercan vd. "Spiritual Experiences of Muslim Critical Care Nurses". *Journal of Religion and Health* 56/6 (2017), 2118-2128. <https://doi.org/10.1007/s10943-017-0382-4>
- Block, Daniel I. *The Book of Ezekiel, Chapters 1-24*. Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Eerdmans, 1997.
- Boaheng, Isaac - Osei, Isaac Justice. "A Study of John 21:15-17: Toward a Shepherd Model of Christian Ministry". *E-Journal of Humanities Arts and Social Sciences* 3/12 (2022), 636-647. <https://doi.org/10.38159/ehass.20223129>
- Cebeci, Suat. *Dini Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- Coşkunsever, Asude. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Alanında Yüksek Lisans Yapan Öğrencilerin Alandan Beklentileri". *Dergiabant* 11/2 (2023), 298-322. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1332226>
- Daniels, David. "Reterritorializing the West in World Christianity: Black North Atlantic Christianity and the Edinburgh Conferences of 1910 and 2010", *Journal of World Christianity* 5/1 (2012), 102-123. <https://doi.org/10.5325/jworlchri.5.1.0102>
- Davis, John J. *The Perfect Shepherd: Studies in the Twenty-Third Psalm*. Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Book House, 1979.
- Emmons, Robert A. "Is Spirituality an Intelligence? Motivation, Cognition, and the Psychology of Ultimate Concern". *The International Journal for the Psychology of Religion* 10/1 (2000), 3-26. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1001_2
- Ersan, Abdulkerim. *Bireysel ve Toplumsal Sorumluluk Açısından 'Hepiniz Çobansınız' Hadisi (Tahric ve Değerlendirme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Gilliat-Ray, Sophie. *Understanding Muslim Chaplaincy*. Farnham: Routledge, 2013.
- Greider, Kathleen J. "Religious Pluralism and Christian Pastoral Theology1". *Journal of Pastoral Theology* 22/2 (2012), 3/1-3/21. <https://doi.org/10.1179/jpt.2012.22.2.003>
- Gunter, Nathan H. "The Shepherd-leader Motif as a Pastoral Model for a Globalizing Church". *Perichoresis* 16/3 (2018), 87-105. <https://doi.org/10.2478/perc-2018-0018>

- Gürsu, Orhan. *Manevi Danışmanlar İçin Kılavuz Danışma İlke, Beceri ve Teknikleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022.
- Haryanto, Sri. "Islamic Review of Spiritual Intelligence". *Journal International Dakwah and Communication* 4/1 (2024), 53-58. <https://doi.org/10.55849/jidc.v4i1.573>
- Hiebert, Paul G. *Anthropological Reflections on Missiological Issues*. Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Books, 1994.
- Hill, Peter C. - Pargament, Kenneth I. "Advances in the Conceptualization and Measurement of Religion and Spirituality: Implications for Physical and Mental Health Research". *The American Psychologist* 58/1 (Ocak 2003), 64-74. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.58.1.64>
- Hiltner, Seward. *The Christian Shepherd; Some Aspects of Pastoral Care*. New York: Abingdon Press, 1959.
- Hyman, Corine - Handal, Paul J. "Definitions and Evaluation of Religion and Spirituality Items by Religious Professionals: A Pilot Study". *Journal of Religion and Health* 45/2 (2006), 264-282.
- Jones, Phil. "Pastoral Care in Education for the 21st Century". *Pastoral Care in Education* 40/3 (2022), 360-368. <https://doi.org/10.1080/02643944.2022.2099005>
- Khalajinia, Zohre vd. "Explaining the Perception of Spiritual Care from the Perspective of Health Personnel: A Qualitative Study". *Journal of Education and Health Promotion* 10/53 (2021), 1-7. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_599_20
- Koç, Mustafa vd. (ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. 2 Cilt. İstanbul: Dem Yayınları, 2018.
- Lincoln, Andrew T. "The Use of the OT in Ephesians". *Journal for the Study of the New Testament* 4/14 (1982), 16-57. <https://doi.org/10.1177/0142064X8200401402>
- Litonjua, M. D. "Spiritual, but Not Religious: Untangling a Seeming Paradox". *International Review of Modern Sociology* 42/1 (2016), 21-55.
- Long, Ibrahim J. - Ansari, Bilal. "Islamic Pastoral Care and the Development of Muslim Chaplaincy". *Journal of Muslim Mental Health* 12/1 (2018), 109-121. <https://doi.org/10.3998/jmmh.10381607.0012.105>
- MacArthur, John F. *Pastoral Ministry: How to Shepherd Biblically*. Nashville: Thomas Nelson, 2022.
- Marler, Penny Long - Hadaway, C. Kirk. "'Being Religious' or 'Being Spiritual' in America: A Zero-Sum Proposition?" *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/2 (2002), 289-300. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00117>
- McClure, Barbara. "Pastoral Care". *The Wiley-Blackwell Companion to Practical Theology*. ed. Bonnie J. Miller - McLemore. 267-278. Oxford: John Wiley & Sons, Ltd, 2011.
- Morris, Wayne. *Salvation as Praxis: A Practical Theology of Salvation for a Multi-Faith World*. London: Bloomsbury, 2014.

- Pargament, Kenneth I. "The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No". *The International Journal for the Psychology of Religion* 9/1 (Ocak 1999), 3-16. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0901_2
- Pattison, Stephen. *The Challenge of Practical Theology: Selected Essays*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007.
- Paver, John E. *Theological Reflection and Education for Ministry: The Search for Integration in Theology*. Aldershot, England ; Burlington, VT: Routledge, 2006.
- Puchalski, Christina vd. "Improving the Quality of Spiritual Care as a Dimension of Palliative Care: The Report of the Consensus Conference". *Journal of Palliative Medicine* 12/10 (2009), 885-904. <https://doi.org/10.1089/jpm.2009.0142>
- Purdy, Noel. "The Importance of Pastoral Care in Education to Support the Mental Health of Children and Young People". *Pastoral Care in Education* 42/1 (2024), 1-3. <https://doi.org/10.1080/02643944.2024.2310335>
- Ramezani, Mohsen vd. "Spiritual Care in Nursing: A Concept Analysis". *International Nursing Review* 61/2 (2014), 211-219. <https://doi.org/10.1111/inr.12099>
- Rassool, G. Hussein. "The Crescent and Islam: Healing, Nursing and the Spiritual Dimension. Some Considerations towards an Understanding of the Islamic Perspectives on Caring". *Journal of Advanced Nursing* 32/6 (2000), 1476-1484. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2000.01614.x>
- Sak, Ramazan vd. "Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi". *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi* 4/1 (2021), 227-256. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Savage, David. *Non-Religious Pastoral Care: A Practical Guide*. London and New York: Routledge, 2018.
- Schlehofer, Michèle M. vd. "How Do 'Religion' and 'Spirituality' Differ? Lay Definitions among Older Adults". *Journal for the Scientific Study of Religion* 47/3 (2008), 411-425.
- Schmidt, Kurt W. - Egler, Gisela. "A Christian for the Christians, a Muslim for the Muslims? Reflections on a Protestant View of Pastoral Care for all Religions". *Christian bioethics: Non-Ecumenical Studies in Medical Morality* 4/3 (1998), 239-256. <https://doi.org/10.1093/chbi.4.3.239.6898>
- Schnell, Tatjana. "Spirituality with and without Religion—Differential Relationships with Personality". *Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religion* 34/1 (2012), 33-61.
- Söylev, Ömer Faruk. "Dinî Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslâmî Yaklaşım". *Diyanet İlmi Dergi* 53/2 (2017), 75-100.
- Stevens, R. Paul. "Living Theologically: Toward a Theology of Christian Practice". *Themelios* 20/3 (1995), 4-8.
- Stitzinger, James F. "Pastoral Ministry in History". *The Master's Seminary Journal* 6/2 (1995), 143-180.

- Vanhooser, Kevin J. “‘One Rule to Rule Them All?’ Theological Method in an Era of World Christianity”. *Globalizing Theology: Belief and Practice in an Era of World Christianity*. ed. Craig Ott - Harold A. Netland. 85-126. Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Academic, 2006.
- Vanhooser, Kevin J. (ed.). *The Cambridge Companion to Postmodern Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Vanhooser, Kevin J. - Strachan, Owen. *The Pastor as Public Theologian: Reclaiming a Lost Vision*. Grand Rapids, Michigan, U.S.A: Baker Academic, 2015.
- Varlı, Nazife. “Erken Dönem İslâm Âlimlerinin Psikolojiye Katkıları: Akıl, Nefs, Ruh Kavramları”. *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 67-89.
- Wade, George Woosung. *The Books of the Prophets Micah, Obadiah, Joel and Jonah / with Introduction and Notes by G.W. Wade*. London: Methuen, 1925.
- Weathers, Elizabeth. “Spirituality and Health: A Middle Eastern Perspective”. *Religions* 9/2 (2018), 1-17. <https://doi.org/10.3390/rel9020033>
- Woodbridge, Noel B. “Living Theologically – Towards a Theology of Christian Practice in Terms of the Theological Triad of Orthodoxy, Orthopraxy and Orthopathy as Portrayed in Isaiah 6:1-8: A Narrative Approach”. *HTS Teologiese Studies / Theological Studies* 66/2 (2010), 1-6.
- Yüksel Çamur, Fatma. “Dini Danışmanlıkta Danışan Danışman İlişkisi Hadisler Çerçevesinde Teolojik Bir Bakış”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2020), 647-678. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.775491>
- Zeitlin, Solomon. “The Am Haarez: A Study in the Social and Economic Life of the Jews before and after the Destruction of the Second Temple”. *The Jewish Quarterly Review* 23/1 (1932), 45-61. <https://doi.org/10.2307/1451568>
- Zinnbauer, Brian J. vd. “Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/4 (1997), 549-564. <https://doi.org/10.2307/1387689>